

Eigersund kommune
Postboks 580
4379 Eigersund

Kontakt saksbehandler
Odd-Arild Holen, 51568714
Svein Asle Wiik

Omgjøring av vedtak om rammetillatelse – garasje og mur, gnr. 46 bnr. 106, Gamleveien 42, Eigersund kommune - tiltakshaver: Egil Årstad

Fylkesmannen omgjør kommunens vedtak slik at søknad om garasje og mur blir avslått. I begrunnelsen for omgjøringen er det bl.a. lagt vesentlig vekt på at Seksjon vei og utemiljø har uttalt at "trafikksituasjonen vil bli vesentlig forringet ved foreslått plassering".

Vi viser til vårt brev datert 08.05.2019, der det ble varslet om at Fylkesmannen vurderer å gjøre om kommunens vedtak om rammetillatelse.

Sakens bakgrunn

Saken gjelder søknad om oppføring av bolig, garasje og mur. Garasje med bod er 55 m², og er plassert nær nabogrense mot offentlig vei og nær nabo i sør. Forstøtningsmuren er oppført i grensen mot offentlig vei og i grensen mot nabo i sør.

Seksjon vei og utemiljø frarådet dispensasjon fra regulert byggegrense ved plassering av garasje/mur.

Eigersund kommune fattet i delegert sak 24.08.2017 følgende vedtak:

"I medhold av delegert fullmakt, jamfør plan- og utredningssjefens vedtak av 28.01.1999, godkjennes søknaden om riving av eksisterende bolig og oppføring ny bolig med garasje på eiendommen gnr. 46 bnr. 106 på følgende vilkår:

- *Plan- og bygningsloven med tilhørende forskrifter må følges nøye.*
- *Eiendoms grensene må koordinatfestes før arbeidet kan starte.*
- *Før riving foretas må eventuell frakopling fra offentlig vann- og avløpsnett samt el-nett meldes vann- og avløpsverket og el-leverandør via autorisert rørlegger og elektriker. Det gjøres spesielt oppmerksom på plan- og bygningslovens § 28-2 om sikringstiltak. Tiltakshaver er selv ansvarlig i ht. Arbeidsmiljølovens bestemmelser å ta kontakt med Arbeidstilsynet for avklaring av eventuell fare for at asbestholdige byggematerialer forekommer i bygningen.*
- *Tiltaket plasseres som vist på godkjent omsøkt situasjonskart og skal utstikkes av godkjent foretak.*

- Høyde topp overkant gulv i underetasje godkjennes på kote +35,5 i høydesystem NN2000.
- De godkjente tegninger og beskrivelser må ikke fravikes uten skriftlig samtykke fra kommunen.
- Det må installeres vannmåler i bygningen før midlertidig brukstillatelse eller ferdigattest kan gis.
- Det skal oppsettes røykvarsler(e), plassert slik at alarmstryken målt i oppholdsrom og soverom blir minst 60 dB(A) når mellomliggende dører er lukket. I de tilfeller hvor det er behov for flere røykvarslere, skal røykvarslerne være seriekoblet. Røykvarslere skal være tilknyttet strømforsyningen og ha batteribackup.
- Bygningen/tiltaket eller i tilfelle vedkommende del av det må ikke tas i bruk før midlertidig brukstillatelse eller ferdigattest er gitt, jamfør plan- og bygningsloven § 21-10. Det skal vedlegges innmålte koordinatverdier for tiltakets plassering jamfør saksbehandlingsforskriften § 8-1.
- Ved anmodning om midlertidig brukstillatelse/ferdigattest, skal det innsendes situasjonskart fra rørlegger der stikkledningene tegnes inn slik de er lagt. Det skal også påføres utmål fra f.eks. hushjørner, samt dimensjon og type ledning.

Vedtaket er fattet med hjemmel i plan- og bygningslovens §§ 20-1, 21-4 og reguleringsplan for Havsø kommuneplanens arealdel."

Det ble 05.12.2017 søkt om endring i rammetillatelsen, som innebærer at mur endres fra naturstein til betong. Muren vil bli noe høyere mot nabo i sør (som har samtykket til tiltaket), fordi naboen planerer sin eiendom slik at muren starter på et lavere nivå mot denne. Høyeste kote er uforandret.

Søknaden ble ikke behandlet innen 3 uker og ble derfor regnet som gitt jf. plan- og bygningsloven (pbl.) § 21-7 8. ledd.

I brev datert 03.01.2018 påklaget Leif A. Aase rammetillatelse til oppføring av bolig, garasje og mur. Klager anfører i det vesentlige at tiltaket ikke er tilpasset omgivelsene, at nabovarselet var mangelfullt, og at muren/garasjen er en trafikkrisiko.

Planteknisk utvalg i Eigersund kommune behandlet klagen 13.03.2018 og traff følgende vedtak:

"Planteknisk utvalg har nøye vurdert klage på tillatelse til oppføring av bolig, garasje og mur på eiendommen gnr. 46 bnr. 106, fra Leif A Aase av 03.01.18 og tilsvar til klagen fra Norrøn Bolig av 20.02.18, samt sakens øvrige dokumenter, og har funnet at den delen av klagen som gjelder opprinnelig vedtak avvises og at den delen som gjelder endringen av tillatelse ikke tas til følge.

Den delen av klagen som gjelder opprinnelig vedtak er ikke mottatt innen klagefristen og det foreligger heller ikke særlige forhold som tilsier at det er rimelig å ta klagen til behandling.

Den delen av klagen som gjelder endring av mur tas ikke til følge da klagen ikke omtaler forhold som ikke var kjent og vurdert på vedtakstidspunktet. Det er heller ikke andre forhold i saken som tilsier at vedtaket bør omgjøres.

Klagen på endringen av mur oversendes Fylkesmannen i Rogaland for avgjørelse, jamfør forvaltningsloven § 33.

Det gjøres oppmerksom på at det er klagerett på den delen av vedtaket som gjelder avvisning av klage."

Avvisningsvedtaket ble ikke påklaget.

På grunn av en systemsvikt ble ikke saken ekspedert riktig og den ble liggende hos kommunen. Først 10.04.2019 ble saken oversendt til Fylkesmannen for behandling, og kommunen bad om at saken ble prioritert.

Da Fylkesmannen skulle behandle klagen på endringstillatelsen, som kommunen hadde oversendt til klagebehandling, ble Fylkesmannen oppmerksom på at det var den underliggende originale tillatelsen det heftet feil med, og ikke endringssøknaden. Fylkesmannen fant at det var den originale tillatelsen som var påklaget, men klagen hadde kommet inn for sent og blitt avvist. Da det følgelig ikke forelå klage til behandling, besluttet Fylkesmannen å vurdere omgjøring uten klage etter forvaltningsloven (fvl) § 35. Ved brev datert 08.05.2019 ble partene og kommunen varslet om at omgjøring ble vurdert.

Naboen som tidligere klaget etter klagefristen (heretter klageren) sendte merknader i brev datert 27.05.2019. Det stilles blant annet spørsmål om hvordan en systemsvikt kunne medføre at saken ble liggende hos kommunen, og ble bedt om innsyn i kommunens oversendelsesbrev.

Fylkesmannen ga innsyn 28.05.2019.

Ansvarlig søker sendte merknader i brev datert 27.05.2019. Det ble vist til at klageren hadde mottatt nabovarsel som viste plassering av garasje og mur. Videre ble endringen av muren begrunnet, og det ble pekt på at det ikke var nødvendig å varsle klager om endringssøknaden fordi denne ikke berørte klagers interesser. Det anføres også at reguleringsplanen er gammel og at byggelinjen kun gjelder for våningshus. Det pekes på at sikten i svingen ikke har endret seg vesentlig da den tidligere var svekket av mur og beplantning. Bilder ble vedlagt.

Klageren ga i e-post 31.05.2019 merknader til ansvarlig søkers merknader. Klageren peker på at beplantningen ble holdt lav, slik at sikten i stor grad var i behold.

Fylkesmannen var på befaring 12.06.2019.

Fylkesmannen viser for øvrig til sakens dokumenter.

Fylkesmannens vurdering

Fylkesmannen kan omgjøre et ugyldig vedtak uten at klage foreligger jf. forvaltningsloven (fvl.) § 35 første ledd bokstav c) jf. annet ledd.

Eiendommen ligger innenfor reguleringsplan for Havsø, stadfestet 05.01.1954, og er regulert til bolig.

Byggegrense mot vei

Ansvarlig søker har anført at reguleringsbestemmelsene pkt. 2 kan forstås slik at kommunen kan godkjenne plassering av garasje (uthus), og at plassering ikke nødvendigvis er bundet av byggegrensene. Bestemmelsene lyder:

"2. Våningshus skal legges i regulert byggelinje. Bygningsrådet kan dog tillate at husene trekkes lenger inn på tomten, og fastsetter uthusenes plassering."

Bestemmelsen angir plassering av våningshus uten at det konkret tas stilling til hvor uthus skal plasseres. Vi viser til Kommunal- og moderniseringsdepartementets spørsmål og svar til plan- og bygningsloven, kapittel 12 Reguleringsplan, hvor følgende fremgår:

"Spørsmål (§ 12-7 nr. 2): Det ser ut til å være forskjellige tolkninger i bruken av byggegrense (sosi-kode 1211) i kommunene. Gjelder byggegrense i hovedsak for bygninger (boliger, garasjer mm.), eller omfatter den også alle forskjellige konstruksjoner som forstøtningsmurer, gjerder, mm. Kan det åpnes for murer på en boligtomt utenfor byggegrensen?"

Svar: Støttemurer er regulert med egen kode 1228 kan dermed tegnes inn utenfor byggegrensen. Kjernen i spørsmålet blir derfor om murer som ikke er tegnet inn med eget symbol kan bygges utenfor byggegrensen. Departementet anser at byggegrense angir yttergrensen for hvor et tiltak omfattes av § 1-6 kan plasseres, og at grensen er absolutt. Det bør derfor i bestemmelse fastsettes unntak fra byggegrensen om i hvilke tilfeller den kan fravikes."

Det følger av departementets uttalelse at en byggegrense er absolutt med mindre det er fastsatt unntak. Ved tolkning av den konkrete plan finner ikke Fylkesmannen holdepunkter for at garasje eller mur er ment å være unntatt fra byggegrensene. Ved tolkning av en plan kan også kommunens praksis tillegges vekt. Kommunens praksis for denne planen er at garasje og andre tiltak ikke er unntatt fra byggegrensen mot vei, i tråd med hvordan også Fylkesmannen tolker planen. Det følger av dette at både mur og garasje ville kreve dispensasjon fra regulert byggegrense mot vei.

Tiltakshaver hadde ikke søkt om dispensasjon fra regulert byggegrense mot vei ved plassering av garasje og mur.

Plan- og bygningsloven (pbl.) § 19-1 «Søknad om dispensasjon» lyder:

«Dispensasjon krever grunngitt søknad. Før vedtak treffes, skal naboer varsles på den måten som nevnt i § 21-3. Særskilt varsel er likevel ikke nødvendig når dispensasjonssøknad fremmes samtidig med søknad om tillatelse etter kapittel 20, eller når søknaden åpenbart ikke berører naboens interesser. Regionale og statlige myndigheter hvis saksområde blir direkte berørt, skal få mulighet til å uttale seg før det gis dispensasjon fra planer, plankrav og forbudet i § 1-8.»

Bestemmelsens ordlyd taler for at det må fremgå spesifikt at det søkes om dispensasjon. Dette støttes også av ordlyden i plan- og bygningsloven § 21-2 første ledd, som lyder:

«Søknad om tillatelse skal være skriftlig og undertegnet av tiltakshaver og søker. Søknaden skal gi de opplysninger som er nødvendige for at kommunen skal kunne gi tillatelse til tiltaket. Det skal framgå av søknaden om det søkes om dispensasjon, jf. kapittel 19.»

Av forarbeidene til § 21-2, Ot.prp. nr. 45 (2007–2008) pkt. 27.5, fremgår på s. 317:

«Er et tiltak avhengig av dispensasjon må det søkes særskilt om dette, jf. §19-1, enten som en del av søknaden om tillatelse til tiltak, eller ved særskilt søknad før det sendes inn søknad om tillatelse til tiltaket. ... Det presiseres at kommunen ikke har noe ansvar for å vurdere om vilkårene for å gi dispensasjon foreligger, dersom dispensasjon ikke er omsøkt. Det vil være avslagsgrunn dersom søknaden om tillatelse til tiltaket forutsetter dispensasjon, og det ikke er søkt om dette.»

Det er avgjørende at partene kan komme med sine merknader knyttet opp mot rett grunnlag. Det gir bedre mulighet til å imøtegå konkrete anførsler, og samtidig bidra til sakens opplysning.

Når en slik søknad ikke foreligger, kan ikke Fylkesmannen se at kommunen hadde mulighet til å gi dispensasjon til plassering av garasje. Plassering av mur er ikke kommentert i kommunens vedtak. Da dispensasjon fra regulert byggegrense var nødvendig for plassering av mur og garasje, og det ikke var søkt om dette, er tiltaket i strid med lov jf. pbl. § 12-4 annet ledd. Fylkesmannen finner etter dette at den del av kommunens vedtak av 24.08.2017, som gjelder tillatelse til oppføring av garasje og mur kan være ugyldig.

Dispensasjon fra byggegrense mot vei

Selv om tillatelsen lider av feil skal myndigheten utvise forsiktighet med å omgjøre et vedtak til skade for en part som har innrettet seg etter tillatelsen. Vi vil derfor undersøke om vilkårene for å gi dispensasjon kunne vært oppfylt dersom det var gitt en grunngitt dispensasjonssøknad.

Vilkårene for å kunne gi dispensasjon følger av pbl. § 19-2. Søknaden må vurderes i forhold til de offentlige hensyn som skal ivaretas gjennom plan- og bygningsloven og den aktuelle planen, og spesielt hensynet til en forsvarlig og fornuftig areal- og ressursdisponering. Ved vurderingen av om det skal gis dispensasjon fra planer skal statlige og regionale rammer og mål tillegges særlig vekt. Dispensasjon kan ikke gis dersom hensynene bak bestemmelsen det dispenseres fra, eller hensynene i lovens formålsbestemmelse, blir vesentlig tilsidesatt. I tillegg må fordelene ved å gi dispensasjon være klart større enn ulempene etter en samlet vurdering. For dispensasjon fra arealplaner har departementet uttalt følgende i Ot.prp.nr. 32 (2007-2008) s. 242:

"Avvik fra arealplaner reiser særlige spørsmål. De ulike planene er som oftest blitt til gjennom en omfattende beslutningsprosess og er vedtatt av kommunens øverste folkevalgte organ, kommunestyret. Planene omhandler dessuten konkrete forhold. Det skal ikke være en kulant sak å fravike gjeldende plan.

Dispensasjoner må heller ikke undergrave planene som informasjons- og beslutningsgrunnlag. Ut fra hensynet til offentlighet, samråd og medvirkning i planprosessen, er det viktig at endringer i planer av betydning ikke skjer ved dispensasjoner, men behandles etter reglene om kommuneplanlegging og reguleringsplaner. Innstrammingen er likevel ikke til hinder for at det f.eks. dispenseres fra eldre planer som ikke er fullt utbygget, og der reguleringsbestemmelsene er til hinder eller direkte motvirker en hensiktsmessig utvikling av de gjestående eiendommene".

I kommunens opprinnelige vedtak av 24.08.2017 ble det ikke synliggjort en dispensasjonsvurdering for byggegrense mot vei. Under klagebehandlingen la kommunen til grunn at sikten i svingen allerede fra før var så dårlig at trafikanter ikke kunne vite om det var noen rundt svingen, og at en øvrig svekkelse av sikt derfor ikke ville ha stor innvirkning på trafikksituasjonen.

Fylkesmannen er ikke enig med kommunens vurderinger. Fra bilder og beskrivelser finner Fylkesmannen at det var betydelig bedre sikt før. Muren var åpen slik at man i stor grad kunne se gjennom den, og i tillegg var det mulig å se gjennom hagen fra før muren startet og rundt hele svingen. Argumentet om at sikten tidvis har vært hindret av vegetasjon kan heller ikke være avgjørende, fordi eier har en plikt til å holde vegetasjon som kommer i konflikt med siktlinjer lav.

Det er i denne sammenheng også lagt vesentlig vekt på Seksjon vei og utemiljøs vurderinger i uttalelsen datert 23.8.2017:

"Det er i søknad vist garasje plassert i nabogrense mot offentlig vei, mens det i reguleringsplanen er en byggegrense på 5m langs veien. Boliggaten er ferdig utbygget, og eksisterende bebyggelse forholder seg i hovedsak til gjeldene byggegrense. Veiens vertikal og horisontalkurvatur er krevende på stedet, og et bygg plassert så nært opp mot veien vil hindre deler av sikten som i dag er på stedet. Dette vil ha negativ effekt for alle som bruker veien.

Situasjonskart viser i tillegg ny natursteinsmur langs veikant. Denne er påtegnet på utsiden av viste eiendomsgrenser, og havner også i strid med byggegrensene.

Med bakgrunn i at trafikksituasjonen vil bli vesentlig forringet ved foreslått plassering kan ikke seksjon vei og utemiljø anbefale at det gis dispensasjon fra byggegrensene på eiendommen. Seksjon vei og utemiljø vil heller ikke tillate at det bygges utenfor eiendomsgrensene. Dersom det skal bygges så nært vei må det foretas ny oppmåling av tomten slik at alle grenser er klarlagt før seksjon vei og utemiljø kan anbefale at det gis tillatelse."

Siktlinjer er blant de viktigste hensynene som ligger bak en byggegrense mot vei, og Fylkesmannen finner at plassering av mur og garasje i denne saken vesentlig tilsidesetter disse hensynene. Det følger av dette at kommunen ikke kunne gitt dispensasjon fra regulerte byggegrenser mot vei, selv om det hadde blitt inngitt grunngitt søknad.

Følger av materielle feil med kommunens vedtak

Tillatelsen til å oppføre garasje og mur er i strid med byggegrense mot vei, og dermed i strid med lov jf. pbl. § 12-4 annet ledd. Likevel ble tillatelsen gitt for ca. 1 år og 10 måneder siden. Tiltakshaver har innrettet seg etter tillatelsen, og oppført tiltakene i tråd med gitt tillatelse. I en slik situasjon bør ikke en gitt tillatelse bli omgjort, selv om den lider av materielle feil, med mindre andre hensyn gjør seg gjeldene med styrke.

Fylkesmannen finner at svekkelsen av trafikksikkerhet er så alvorlig, at hensynene til tiltakshaver i denne saken må vike for hensyn til offentlighetens sikkerhet. De materielle manglene i kommunens vedtak av 24.08.2017 må derfor medføre ugyldighet for tillatelsen til oppføring av mur og garasje. Ettersom manglene ikke gjelder for boligen, vil ikke tillatelse til oppføring av bolig rammes av ugyldighet.

Siden vilkårene for å gi dispensasjon til mur og garasje etter pbl. § 19-2 annet ledd ikke er oppfylt, omgjør Fylkesmannen kommunens vedtak av 24.08.2017, jf. § 35 første ledd bokstav c) jf. annet ledd slik at søknad om oppføring av mur og garasje blir avslått. Som følge av at muren er avslått, vil også endringstillatelsen for muren bortfalle som en nullitet.

Vedtak:

Fylkesmannen omgjør kommunens vedtak av 24.08.2017 slik at det ikke blir gitt dispensasjon og tillatelse til garasje og mur.

Klagerett

Dette vedtaket kan påklages til Kommunal- og moderniseringsdepartementet innen tre uker fra det blir mottatt. En eventuell klage sendes til Fylkesmannen i Rogaland.

Harald Thune
ass. fylkesmann

Lone Merethe Solheim
avdelingsdirektør

Dokumentet er elektronisk godkjent

Kopi til:

NORRØN BOLIG AS	Gamle Sokndalsveien 38	4372	EGERSUND
Egil Oliver Årstad	Gamleveien 42	4370	Egersund
Leif Arnbjørn Aase	Gamleveien 44 A	4370	Egersund

(1) Avsender (forvaltningsorganets stempel) Fylkesmannen i Rogaland Postboks 59 4001 Stavanger	Melding om rett til å klage over forvaltningsvedtak (Forvaltningsloven § 27 tredje ledd)																		
	(2) Dato																		
(3) Mottaker (navn og adresse)	(4) Klageinstans Kommunal- og moderniseringsdepartementet via Fylkesmannen i Rogaland Postboks 59 4001 Stavanger																		
Denne meldingen gir viktige opplysninger hvis De ønsker å klage over vedtak De har fått underretning om. <table border="0"> <tr> <td style="vertical-align: top; padding-right: 20px;">Klagerett</td> <td>De har rett til å klage over vedtaket.</td> </tr> <tr> <td style="vertical-align: top; padding-right: 20px;">Hvem kan De klage til?</td> <td>Klagen sender De til oss, dvs. det organet som er ført opp i rubrikk (1). Hvis vi ikke tar klagen til følge, sender vi den til klageinstansen, jf. rubrikk (4).</td> </tr> <tr> <td style="vertical-align: top; padding-right: 20px;">Klagefrist</td> <td>Klagefristen er tre - 3 - uker fra den dag De mottar dette brevet. Det er tilstrekkelig at klagen er postlagt før fristen går ut. Dersom De klager så sent at det kan være uklart for oss om De har klaget i rett tid, bør De oppgi datoen for når De mottok dette brevet. Dersom De klager for sent, kan vi se bort fra klagen. De kan søke om å få forlenget fristen, og da må De oppgi årsaken til at De ønsker det.</td> </tr> <tr> <td style="vertical-align: top; padding-right: 20px;">Rett til å kreve begrunnelse</td> <td>Dersom De mener vi ikke har begrunnet vedtaket vårt, kan De kreve en slik begrunnelse før fristen går ut. Ny klagefrist blir da regnet fra den dagen De mottar begrunnelsen.</td> </tr> <tr> <td style="vertical-align: top; padding-right: 20px;">Innholdet i klagen</td> <td> De må presisere – hvilket vedtak De klager over – årsaken til at De klager – den eller de endringer som De ønsker – eventuelt andre opplysninger som kan ha betydning for vurderingen av klagen Klagen må undertegnes. </td> </tr> <tr> <td style="vertical-align: top; padding-right: 20px;">Utsetting av gjennomføringen av vedtaket</td> <td>Selv om De har klagerett, kan vedtaket vanligvis gjennomføres straks. De kan imidlertid søke om å få utsatt gjennomføringen av vedtaket til klagefristen er ute eller til klagen er avgjort.</td> </tr> <tr> <td style="vertical-align: top; padding-right: 20px;">Rett til å se saksdokumentene og til å kreve veiledning</td> <td>Med visse begrensninger har De rett til å se dokumentene i saken. Reglene om dette finnes i forvaltningsloven § 18 og § 19. De må i tilfelle ta kontakt med oss, jf. rubrikk (1). De vil da få nærmere veiledning om adgangen til å klage, om framgangsmåten og om reglene for saksbehandlingen.</td> </tr> <tr> <td style="vertical-align: top; padding-right: 20px;">Kostnader ved klagesaken</td> <td>De kan søke om å få dekket utgifter til nødvendig advokathjelp etter reglene om fritt rettsråd. Vanligvis gjelder visse inntekts- og formuesgrenser. Fylkesmannen eller Deres advokat kan gi nærmere opplysninger om dette. Hvis vedtaket er blitt endret til Deres fordel, kan De etter forvaltningsloven ha krav på å få dekket vesentlige kostnader som har vært nødvendige for å få endret vedtaket. Klageinstansen (jf. rubrikk (4)) vil orientere Dem om retten til å kreve slik dekning.</td> </tr> <tr> <td style="vertical-align: top; padding-right: 20px;">Klage til Sivilombudsmannen</td> <td>Hvis De mener at De har vært utsatt for urett fra den offentlige forvaltnings side, kan De klage til Stortingets ombudsmann for forvaltningen (Sivilombudsmannen). Sivilombudsmannen kan ikke selv endre vedtaket, men kan gi sin vurdering av hvordan den offentlige forvaltning har behandlet saken, og om det er gjort eventuelle feil eller forsømmelser. Dette gjelder likevel ikke i saker som er avgjort av Kongen i statsråd. Dersom De nå får Deres klage avgjort i statsråd fordi Kongen er klageinstans, kan De derfor ikke senere bringe saken inn for Sivilombudsmannen.</td> </tr> </table>		Klagerett	De har rett til å klage over vedtaket.	Hvem kan De klage til?	Klagen sender De til oss, dvs. det organet som er ført opp i rubrikk (1). Hvis vi ikke tar klagen til følge, sender vi den til klageinstansen, jf. rubrikk (4).	Klagefrist	Klagefristen er tre - 3 - uker fra den dag De mottar dette brevet. Det er tilstrekkelig at klagen er postlagt før fristen går ut. Dersom De klager så sent at det kan være uklart for oss om De har klaget i rett tid, bør De oppgi datoen for når De mottok dette brevet. Dersom De klager for sent, kan vi se bort fra klagen. De kan søke om å få forlenget fristen, og da må De oppgi årsaken til at De ønsker det.	Rett til å kreve begrunnelse	Dersom De mener vi ikke har begrunnet vedtaket vårt, kan De kreve en slik begrunnelse før fristen går ut. Ny klagefrist blir da regnet fra den dagen De mottar begrunnelsen.	Innholdet i klagen	De må presisere – hvilket vedtak De klager over – årsaken til at De klager – den eller de endringer som De ønsker – eventuelt andre opplysninger som kan ha betydning for vurderingen av klagen Klagen må undertegnes.	Utsetting av gjennomføringen av vedtaket	Selv om De har klagerett, kan vedtaket vanligvis gjennomføres straks. De kan imidlertid søke om å få utsatt gjennomføringen av vedtaket til klagefristen er ute eller til klagen er avgjort.	Rett til å se saksdokumentene og til å kreve veiledning	Med visse begrensninger har De rett til å se dokumentene i saken. Reglene om dette finnes i forvaltningsloven § 18 og § 19. De må i tilfelle ta kontakt med oss, jf. rubrikk (1). De vil da få nærmere veiledning om adgangen til å klage, om framgangsmåten og om reglene for saksbehandlingen.	Kostnader ved klagesaken	De kan søke om å få dekket utgifter til nødvendig advokathjelp etter reglene om fritt rettsråd. Vanligvis gjelder visse inntekts- og formuesgrenser. Fylkesmannen eller Deres advokat kan gi nærmere opplysninger om dette. Hvis vedtaket er blitt endret til Deres fordel, kan De etter forvaltningsloven ha krav på å få dekket vesentlige kostnader som har vært nødvendige for å få endret vedtaket. Klageinstansen (jf. rubrikk (4)) vil orientere Dem om retten til å kreve slik dekning.	Klage til Sivilombudsmannen	Hvis De mener at De har vært utsatt for urett fra den offentlige forvaltnings side, kan De klage til Stortingets ombudsmann for forvaltningen (Sivilombudsmannen). Sivilombudsmannen kan ikke selv endre vedtaket, men kan gi sin vurdering av hvordan den offentlige forvaltning har behandlet saken, og om det er gjort eventuelle feil eller forsømmelser. Dette gjelder likevel ikke i saker som er avgjort av Kongen i statsråd. Dersom De nå får Deres klage avgjort i statsråd fordi Kongen er klageinstans, kan De derfor ikke senere bringe saken inn for Sivilombudsmannen.
Klagerett	De har rett til å klage over vedtaket.																		
Hvem kan De klage til?	Klagen sender De til oss, dvs. det organet som er ført opp i rubrikk (1). Hvis vi ikke tar klagen til følge, sender vi den til klageinstansen, jf. rubrikk (4).																		
Klagefrist	Klagefristen er tre - 3 - uker fra den dag De mottar dette brevet. Det er tilstrekkelig at klagen er postlagt før fristen går ut. Dersom De klager så sent at det kan være uklart for oss om De har klaget i rett tid, bør De oppgi datoen for når De mottok dette brevet. Dersom De klager for sent, kan vi se bort fra klagen. De kan søke om å få forlenget fristen, og da må De oppgi årsaken til at De ønsker det.																		
Rett til å kreve begrunnelse	Dersom De mener vi ikke har begrunnet vedtaket vårt, kan De kreve en slik begrunnelse før fristen går ut. Ny klagefrist blir da regnet fra den dagen De mottar begrunnelsen.																		
Innholdet i klagen	De må presisere – hvilket vedtak De klager over – årsaken til at De klager – den eller de endringer som De ønsker – eventuelt andre opplysninger som kan ha betydning for vurderingen av klagen Klagen må undertegnes.																		
Utsetting av gjennomføringen av vedtaket	Selv om De har klagerett, kan vedtaket vanligvis gjennomføres straks. De kan imidlertid søke om å få utsatt gjennomføringen av vedtaket til klagefristen er ute eller til klagen er avgjort.																		
Rett til å se saksdokumentene og til å kreve veiledning	Med visse begrensninger har De rett til å se dokumentene i saken. Reglene om dette finnes i forvaltningsloven § 18 og § 19. De må i tilfelle ta kontakt med oss, jf. rubrikk (1). De vil da få nærmere veiledning om adgangen til å klage, om framgangsmåten og om reglene for saksbehandlingen.																		
Kostnader ved klagesaken	De kan søke om å få dekket utgifter til nødvendig advokathjelp etter reglene om fritt rettsråd. Vanligvis gjelder visse inntekts- og formuesgrenser. Fylkesmannen eller Deres advokat kan gi nærmere opplysninger om dette. Hvis vedtaket er blitt endret til Deres fordel, kan De etter forvaltningsloven ha krav på å få dekket vesentlige kostnader som har vært nødvendige for å få endret vedtaket. Klageinstansen (jf. rubrikk (4)) vil orientere Dem om retten til å kreve slik dekning.																		
Klage til Sivilombudsmannen	Hvis De mener at De har vært utsatt for urett fra den offentlige forvaltnings side, kan De klage til Stortingets ombudsmann for forvaltningen (Sivilombudsmannen). Sivilombudsmannen kan ikke selv endre vedtaket, men kan gi sin vurdering av hvordan den offentlige forvaltning har behandlet saken, og om det er gjort eventuelle feil eller forsømmelser. Dette gjelder likevel ikke i saker som er avgjort av Kongen i statsråd. Dersom De nå får Deres klage avgjort i statsråd fordi Kongen er klageinstans, kan De derfor ikke senere bringe saken inn for Sivilombudsmannen.																		
Særlige opplysninger																			